

Kulttuuri ja kulttuurit suomalaisen arkeologian silmin - katsaus 1950-luvulta 1990-luvun luvulle

Mika Lavento

Kulttuuri – ihmettelemisen arvoinen käsite

Siirtykäämme mielessämme sodanjälkeiseen Suomeen, jossa moni asia oli raunioina, maa pirstottu ja monia asioita oli välttämätöntä rakentaa uudestaan. Se vaati myös uusia ajatustottumuksia ja sopeutumista kokonaan uuteen maailmaan. Esihistoria tarjosi jotakin pysyvää.

Arkeologia oli edennyt 1800-luvun puolivälistä lähtien valtavin hyppäyksin. Suomalaisten menneisyyttä oli etsitty Keski-Venäjältä tai etäisimmästä Siperiasta. Suomen menneisyys oli rakennettu kielitieteen ja materiaalsen kulttuurin tutkimuksen voimin selkeäksi järjestelmäksi, joka 1940-luvulla näytti jo stabiililta ja perusteiltaan vakaalta. Aarne Äyräpään rannansiirtymiseen perustuva vankkumaton typologiskronologinen systeemi sekä siihen kytketyt kulttuurit ja kulttuuripiirit oli yleisesti hyväksytty. Alfred Hackmanin esittämä ajatus suomalaisten muutosta maahan Kristuksen syntymän tienoilla oli vakiintunut kaikkien hyväksymäksi teoriaksi. Pisteenä i:n päällä järjestelmää täydensi Ella Kivikosken äärimmäisen detaljoitu rautakauden esineistön typologia, joka oli kiinnitetty rautakauden yksityiskohtaiseen periodisointiin.

Arkeologinen kulttuuri on ihmettelemisen arvoinen käsite. Pohdin tässä, miten se on

ymmärretty keskeisissä suomalaisissa tutkimuksissa ja onko sen määrittelemistä pidetty tarpeellisenakaan. Jotta tekstini ei kasvaisi kohtuuttoman pitkäksi, olen rajannut sen koskemaan 1950-luvulta eteenpäin vain suomalaisten kirjoittamia ja Suomessa julkaistuja väitöskirjoja. Vain joissakin tapauksissa olen ottanut esille myös muita kuin väitöskirjoja. Syynä valintaan olen pitänyt eräiden tutkijoiden näkyvää panosta suomalaisen arkeologian ajattelutapaan. Olen tietoinen lähestymistapaan liittyvistä monista ongelmista. Viime kädessä kysymys on puhtaasti oman käsitykseni suorasta heijastumisesta tekemääni tulkintaan. Luonnehdin itseäni tutkijana kuitenkin hermeneutikoksi, joka on valmis jatkuvasti muuttamaan käsitystään uusien havaintojen, löytöjen, väärinkäsitysten ja niistä seuranneiden oivallusten kautta.

Luonnehdin aluksi, millaisen perinnön maamme esihistoriaan kirjoittivat Tallgren, Äyräpää, Pälsi, Hackman ja Ailio ja kuinka Meinander, Kivikoski ja Luho siitä jatkoivat. Esihistoriallisten kulttuurien tutkijoiden joukko on 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla kasvanut ja käsitykset kulttuurista ovat monipuolistuneet. Poimin niistä muutamia. Pysäytän tutkimushistoriallisen katsaukseni vuoteen 1999.

Käyttökelpoista terminologiaa vuosisadan alkupuolelta

Suomen esihistoria oli 1950-luvun alkuun mennessä kirjoitettu ”valmiiksi”. Mesoliittinen kivikausi oli nimetty Suomusjärven kulttuuriksi, joka oli jaettu vaiheisiin. Neoliittinen aika oli pilkottu rannansiirtymisen ja keramiikkatypologian perusteella kampakeraamisiin vaiheisiin ja Pyheensillan asteeseen. Kivikauden loppua täydensi nuorakeraamisen kulttuurin asutusvirtaus, ja sen päätösjaksena oli Kiukaisten kulttuuri. Pronssikausi oli kaksijakoinen, läntinen ja itäinen. Läntiseen Suomeen sovellettiin skandinaavista pronssikulttuurin jaksotusta. Itäinen pronssikulttuuri oli asutusjatkumoa kivi-kaudelta ja uutta edustivat vain pronssikirveet (Hackman 1897; Tallgren 1937). Esiroomalainen rautakausi merkitsi asutustyhjiötä, jota täyttämään saapui etelästä päin Suomen heimo. Rautakauden kronologia kuvattiin osin skandinaavisten, osin keskieuropalaisten esikuvien mukaan.

Kaikki tämä perustui käsitteen *kulttuuri* hyväksymiseen ja todennäköisesti myös siihen olettamukseen, että erilaiset kulttuurit on mahdollista erottaa arkeologisesta aineistosta selvinä ja kirkkaina. Jännittävä kyllä, kulttuuri-käsitteestä on keskusteltu ennen kaikkea silloin kun sitä on haluttu kritisoida. A. M. Tallgren (1934) toteaa barokkia analogianaan käyttäen, että mikäli kulttuuri määritellään esineistön tyyli-*piirteiden* kautta, lopputulos voisi olla etnisyyden näkökulmasta varsin kummallinen. Tallgrenin tutkielma on suomalaisen arkeologian siteeratuimpia, ja se sai huomiota varsinkin ulkomailla. Silti Suomessa hyväksyttiin samaan aikaan melko yksimielisesti esimerkiksi Äyräpään (Äyräpää 1930) näkemys kampakeraamisista tyyleistä. Rannansiirtymisen ja typologis-kronologisen järjestelmän välinen sidos vakuutti lukijat siitä, että arkeologiamme pystyy esihistorian jäsentämiseen. Myös rautakauden periodijaon katsottiin vastaavan kulttuureja, vaikka

kytkentä paikallisiin populaatioihin ei ollutkaan lainkaan selvä (Hackman 1906; 1917).

Kivikauden tutkimuksessa traditio kehittyi toisella tavalla. Esinetyyppejä ei voitu yhtä täsmällisesti määritellä eikä aineisto sallinut yhtä detaljoidun typologis-kronologisen järjestelmän kehittelyä kuin myöhäisempi metalliesineistö. Äyräpää (1930; 1933) oli käsitellyt pääasiassa hyvin laajoja kokonaisuuksia. Hän olisi halutessaan voinut erottaa kampakeraamisen kulttuurin sisällä ainakin kolme eri kulttuuria – jopa kuusi, mikäli olisi katsonut ”varhaisen”, ”tyypillisen” ja ”myöhäisen” kunkin vielä omiksi alatyypeikseen. Rannansiirtymiseen perustuva kronologia toimi moitteettomasti ja keramiikalle oli löydettävissä paralleeleja eri puolilta Suomea. Äyräpää tyytyi kuitenkin ilmaisemaan itsensä erottamalla kampa-keramiikasta vaiheita laajasta kampa-keramisesta kulttuuripiiristä.

Äyräpää valmisteli pitkään väitöskirjaansa, jonka tutkimuskysymys – sotakirveskulttuurit Venäjällä – sisälsi jo lähtökohtanaan kulttuuri-käsitteen (Äyräpää 1933). Yksi esineryhmä muodosti hänelle kulttuurien kompleksin (*Kulturgruppe*), lähtökohtana ajatus että venekirvesajalla (*Bootaxtzeit*) eri alueilla valmistettiin erityyppisiä kirveitä. Koska Äyräpään lähtökohtana olivat yksiselitteisesti kirveet hän katsoi, että esimerkiksi venekirvestyyppi 1 ”gehört zur schnurkeramischen Kultur, deren weiten Expansion er seine ausgedehnte Verbreitung verdankt” (Äyräpää 1933:6). Itse tutkielma on kattava selostus sotakirveistä Venäjän eri alueilla. Kulttuurit siis määrittyvät pääosin kirveiden perusteella, koska kirveet levisivät eri alueille kulttuurien vuoksi.

Äyräpää (1922) katsoi myös, että koska sotakirveskulttuuri poikkesi selvästi niin kampakeraamisesta kulttuurista kuin pronssikauden alkua edeltävästä ajanjaksoistakin, se katkaisi tradition. Kampa-keraminen traditio kuitenkin iski takaisin, mutta niin paljon muuttuneena, että oli syytä puhua Kiukaisten kulttuurista. Kiukaisten

kulttuuri on hyvin suppea alueellinen ja lyhyt periodi, jos sitä vertaa kivikauden muihin kulttuureihin – eräänlainen poikkeus laajojen kulttuuripiirien joukossa.

Kiintoisa poikkeus hänen muutoin vain kivikauteen keskittyneessä tieteellisessä tuotannossaan on artikkeli *Kulturförhållandena i Finland före finnarnas invandring* (1953), joka ilmestyi aivan hänen tutkijauransa loppuvaiheessa. Siihen Äyräpää kokosi ajatuksensa epineoliittisesta ajasta, siis vaiheesta ennen suomalaisten maahanmuuttoa. Viittaamatta juurikaan skandinaaviseen kulttuuripiiriin Suomen rannikoilla hän esitteli tekstiilikeraamisen ryhmän (Äyräpää 1953:84-95), sen keramiikan ja kulttuurin. Äyräpää (1953:78-84) katsoi välttämättömäksi esitellä myös pohjoisen asbestikeraamisen ryhmän, jonka hän näki vaikuttaneen Skandinavian pronssikauden aikaan. Taustalla lienevät Ailion (1909) ajatukset.

Ella Kivikoski (1939) ehti saada väitöskirjansa *Die Eisenzeit im Aurafußgebiet* valmiiksi ennen toista maailmansotaa. Hän käsitteli hauta-aineistoja typologiskronologisesti eikä varsinaisesti tarvinnut niiden kuvaamiseen kulttuuri-käsitettä. Hänen esittämänsä väitteet koskevat koko Aurajokilaakson kulttuurista muutosta. On kiintoisaa, että hän oli siis tällä tavoin katsoen aikaansa edellä. Hän tarkasteli paikallista aluetta, mutta ei erottanut sitä kulttuurina. Asutuksen jatkuvuuden tai epäjatkuvuuden tarkastelu ei edellyttänyt kulttuurin määrittelemistä.

Pitkäaikaisena Helsingin yliopiston arkeologian professorina (1945-68) Kivikoski ehti vaikuttaa Suomen arkeologian käytäntöihin monella tavalla. Itse hän oli väitöskirjansa jälkeenkin eniten kiinnostunut rautakauden esinetytologiasta ja hautaustavoista. Omaksuessaan Hackmanin ja Tallgrenin käsityksen suomalaisten maahanmuutosta hän samalla antoi ymmärtää, että kiinnostavin osa arkeologian tutkimuskentästä ajoittuu ennen kaikkea rautakauteen (Kivikoski 1955; 1963). Typologian ja rautakauden periodisoinnin työstäminen ja täsmentäminen oli

tärkeää, koska sitä tarvittiin uuden löytömaterialin ajoittamiseen. Näin päästiin etenemään kohti menneisyyden yhä tarkempaa deskriptiota. Tämän tradition huipentumana voidaan pitää Kivikosken rautakauden kuvastoja (1947; 1951; 1973), joissa jokainen riittävän hyvin säilynyt esine on omalla paikallaan. Järjestelmä perustui typologisiin linkkeihin, suljettuihin löytöihin ja konteksteihin, joita voitiin verrata Skandinavian tai Itä-Baltian laajoihin aineistoihin. Vertailujen ketju oli loputon eikä sitä ennen radiohiiliajoitusten käyttöönottoa ollut mahdollista murtaa millään järjestelmästä riippumattomalla menetelmällä.

Löytöpositivismin aika

C. F. Meinander aloitti myöhäisen neoliittisen kivikauden ja pronssikauden tutkimuksensa lähtökohtanaan Äyräpään ja Tallgrenin työ ja näkemykset. Kiukaisten kulttuuri tuli hänelle annettuna. Sitä käsittelevän monografian esipuheessa hän voi todeta, että ”Dem nahmen Kiukais-Kultur begegnet man in der Literatur zum ersten Mal in Arne Äyräpääs (Europaeus) Arbeit *Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo socknar* (1922), in welcher Äyräpää diese Kulturgruppe genauer charakterisiert und eine ausführlich motivierte Theorie über ihren Ursprung und kulturelle Character entwickelt.“ (Meinander 1954a:5).

Keskeinen osa Meinanderin omaa tutkimusta on löytöpaikkojen ja esinetyyppien esittely. Vasta yhteenvedo-osassa hän keskittyy analysoimaan mitä Kiukaisten kulttuuri oikeastaan on (Meinander 1954a: 168-186). Hän peilaa toisiinsa paitsi eri kulttuureita myös eri esineryhmiä ja tekee siten jatkuvaa analyysiä Kiukaisten kulttuurin luonteesta. Kulttuuri-käsitteen hän jättää kuitenkin problematisoimatta. Se on kirjoitettu tulkinnan sisään, ja lähtökohtana on koko ajan, että kulttuuri on asuinpaikkojen, esineistön ja kronologian muodos-tama kompleksi.

Meinanderin väitöskirja *Die Bronzezeit in Finland* (1954b) noudattaa pääpiirteittäin samaa rakennetta kuin *Die Kiukaiskultur* (1954a). Asuinpaikat ja aineisto hallitsevat tutkimusta; metodiikan, teorian ja tutkimushistorian esittely on kudottu niitä esittelevän tekstin lomaan. Hän jatkoi Äyräpään käsityksen mukaisesti erottamalla Suomen pronssikaudella kolme kulttuuri-provinssia. Rannikkovyöhykkeen kattoi skandinaavinen kulttuuripiiri (*Kreis*), sisämaa ja Karjala kuuluivat Volgalle saakka ulottuvaan tekstiilikeraamiseen kulttuuri-piiriin, ja Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan alueen Meinander sisällytti kokonaisuuteen, josta hän käyttää nimitystä ”hochnordischer Kreis” (1954b:5-6). Meinander viittaa käsittelyssään paikallisia kulttuureja laajempiin kokonaisuuksiin, mutta ei täsmennä termien merkityksiä. Huolimatta siitä, että kulttuuripiirien alueellinen jako Suomessa vaikuttaa pääpiirteissään selkeältä, mm. keramiikan, kivistä ja pronssikirveiden levinneisyysalueet ovat osin päällekkäisiä. Näin ollen nykyisen Suomen alue hahmottuu kolmen kulttuuripiirin kohtaamisalueena, missä eri suunnilta leviävät piirteet ainakin osittain sekoittuvat.

Meinanderin *Dämits* -essee (1969) esiroomalaisen rautakauden asutuksesta on melko yksimielisesti tunnustettu yhdeksi keskeiseksi virstanpylvääksi 1900-luvun suomalaisen arkeologian historiassa (Edgren 1999). Sen keskeisenä antina pidetään Hackmanin (1906; 1917) esittämän uudisasutusteorian kumoamista ja asutuksen jatkuvuuden merkityksen oivaltamista. Mutta itse asiassa Meinander ei tekstissään aseta Hackmanin teoriaa nimenomaan kyseenalaiseksi. Siinä ei punnita kahta vaihtoehtoista teoriaa. Meinander ei myöskään kirjoita johtopäätöksiään ja argumenttejaan sellaiseen muotoon, joiden perusteella asutusjatkuvuus kumoaisi maahanmuuttoteorian. Se jää lukijan tehtäväksi. Hän esittää empiiristä aineistoa sille, että ko. ajanjaksolla on ollut asutusta niin rannikolla kuin sisämaassakin.

Meinanderin tunnettu artikkeli on essee, jossa esitetään eräitä ajatuksia kohteista,

löydöistä ja etenkin kulttuureista. Yritän tulkita niitä kulttuurihistoriallisen arkeologian viitekehityksessä. Näen hänen esittelevän neljä kulttuuria, joihin hän viittaa keramiikkatyyppien kautta. Niitä siis ovat Morby, Kalmistomäki, Luukonsaari ja arktinen kulttuuri. Hän kuvaa yleisluonteisesti niiden levinneisyysalueet sekä näitä erilaisia astiatyyppejä valmistaneet populaatiot. Kulttuurin minimimääritelmä täyttyy, koska kaikkien neljän keramiikkatyyppin käyttöaika on määritetty (ks. esim. Clarke 1968). Meinander kuitenkin välttää käyttämästä kulttuuri-sanaa ja korvaa sen termeillä populaatio ja ryhmä. Tämä voidaan esimerkiksi ymmärtää siten, että hänellä oli tarkoitus palata aiheeseen myöhemmin. Toisaalta osa ryhmistä oli esitetty jo hänen aikaisemmassa tuotannossaan (1954a; 1954b), ja Äyräpääkin (1953) oli maininnut ne.

Morbyn ryhmän jonkinlaisina ala- tai rinnakkaisryhminä Meinanderilla ovat ”Morby-liknande keramik”, ”Epineolitisk keramik” sekä ”Jalassaari keramik”. On epäselvää missä määrin nämä ryhmät heijastavat toisistaan ajallisesti ja paikallisesti eroavia populaatioita. Myös Kalmistomäen populaation määrittely on osoittautunut myöhemmin ongelmalliseksi; siihen liitettäviä löytöjä on niukasti, joskin niille tosin on muutamia ajoituksia. ”Arktinen ryhmä” on omaksuttu arkeologiseen terminologiaan Karjalan tasavallassa (ks. esim. Kosmenko 1993:187-191; 1996:253-257), mutta Suomessa sen ovat korvanneet keramiikkatyyppit ”IT”, ”Lovozero”, ”Sorsole”, ”Vardöy”, ”Anttila” ja ”Kjelmøy” (ks. esim. Carpelan 2004:46-56). Ainakin minulle on yhä epäselvää, missä määrin kysymys on typologisista kokonaisuuksista, populaatioista tai varsinaisesti kulttuureista.

Kivikauden mallikirjoja ja mallintajia

Hyvän lähtökohdan kulttuuri-käsitteen sisällön etsimiselle antaa Christian Carpelanin

(1999:249) esittämä määritelmä. ”Jos saviastioiden valmistus on ollut naisten hallussa, kuten yleisesti oletetaan, tästä seuraa, että arkeologinen kulttuuri määrittyy saman ’mallikirjan’ omanneiden naisten keraamisen tuotannon kautta. Näin ollen arkeologinen kulttuuri näyttäytyy alueena, jonka puitteissa samassa traditiossa eläneet naiset ovat löytäneet kumppaninsa ja lisääntyneet. Keramiikkatyyppin mukaan määrittelyssä arkeologisessa kulttuurissa kuvastuu siis ’avioliittokentän’(mating network) lisäksi yhteisö, jolla on yhteiseksi koettu perinne ja sitä ylläpitävä kommunikaatiojärjestelmä – sekä puheenparsi että yhteinen merkkikieli. Juuri merkkikielisiä viestejä arkeologia pyrkii ymmärtämään tutkiessaan maassa säilyneitä kulttuurin aineellisia jälkiä”.

Carpelanin määritelmä on yksiselitteinen ja ymmärrettävä, mutta sisältää muutamia ennako-oletuksia, joista kaikki eivät ole yksimielisiä. Siinä oletetaan, että vain naiset valmistivat keramiikkaa ja pitivät yllä keramiikkatraditiota. Edelleen ajatellaan, että he itse riippumattomasti vaikuttivat mallikirjaansa, ja kuljettivat sitä mukanaan. Lisäksi ajatellaan, että keramiikka on keskeisin kulttuurin piirre johon arkeologi voi tarttua. Kielen ja keramiikkatradition välille oletetaan kytkentä, ja edelleen oletetaan, että keramiikkatraditioon liittyy joukko muita elementtejä, jotka kulkevat yhdessä sen mukana. Ymmärtääkseni kysymys on siis siitä, että keramiikan merkkikielen kautta voidaan dekodata myös suuri joukko muita kulttuuria luonnehtivia piirteitä. Carpelanin määritelmä on tärkeä sen vuoksi, että se vilpittömästi esittää, mihin monen Suomen neoliittisen ja varhaismetallikautisen kulttuurin määritelmä perustuu. Selvää toki on, että toisenlaisiakin määrittelyperusteita on esitetty ja käytetty.

Ailion, Pälsin ja Äyräpään lähtökohdat määrasivät pitkään, miten Suomen alueen kivikauden kulttuurit hahmottuivat (Luhon 1948). Ville Luhon väitöskirja *Die Askola-Kultur* (1956) perustui borealisen trans-

gression tunnistamiseen Suomen etelärannikolla. Kulttuuri hahmottuu ennen kaikkea kronologisena mutta myös typologisena yksikkönä. Luho oletti, että Suomen alue ei ole voinut olla preboreaali- ja boreaalikausilla asumatonta. Todisteita tähän vaiheeseen ajoittuvasta asutuksesta hän katsoi löytäneensä Askolasta ja Saarijärveltä. Luho ajatteli, että kvartsiesineistö oli omaleimaista ja poikkesi siinä määrin myöhemmästä mesolitikumista, että oli syytä puhua omasta kulttuurista. Käsitteellä Askola-Komsa-Kunda -kulttuuri hän viittasi pioneeriväestön valmistamaan kvartsiesineistöön sekä preboreaaliaikana alkavaan asutukseen. Kriteerit kulttuurin määrittelylle tulevat Luhollakin tekstin lomassa eikä hän erikseen problematisoi mitä kulttuuri varsinaisesti tarkoittaa.

Teoksessaan *Die Suomusjärvi-Kultur* (1967) Luho jatkoi Suomen mesoliittisen kivikauden tutkimusta. Suomusjärven kulttuurin hän otti valmiina käsitteenä, jonka jo Ailio (1909), Pälsi (1915) ja Äyräpää (1915; 1922) olivat aiemmin määritelleet. Keskeisintä siinä olivat johtomuodot, mm. Suomusjärven, Ilomantsin ja Sikunsuon kirvestyyppit, sekä erityiset löydöt kuten Kirkkonummen luutuura ja Heinolan reenjalas. Erityisen tärkeä oli Antrean verkkolöytö, joka Luhon mukaan valotti paitsi kulttuurin ajoitusta myös sen talousmuotoa sekä luu- ja sarviesineistön valmistusta (ks. myös Pälsi 1920). Ajoituksen kannalta ratkaisevaa oli kulttuurin kytkeminen Wilhelm Ramsayn (1920) määrittämään Clypeus-Litorina -rajaan. Luho (1967:116-117) ottaa yllättävän niukasti kantaa Suomusjärven ja Askolan kulttuurin välisiin eroihin tyytyen vain mainitsemaan, että Suomusjärven kulttuuri on kehittynyt Askolan varhaisesta kvartsikulttuurista. Huomiota kiinnittää mesoliittisen kulttuuri-alueen rajaus silloiseen Suomeen, periodin pituus ja esineistön monipuolisuus.

Torsten Edgrenin väitöskirja *Jäkärklä-gruppen* (1966) on tutkimus varhaisneoliittisesta ajasta suppealla lounaisuoma-

laisella alueella. Edgren toteaa, että ”Begreppet kulturgrupp avser härvidlag, en inom en stenålderskultur geografiskt avgränsad kulturföreteelse med en karakteristisk keramik och ett specifikt föremålsinventarium” (Edgren 1966:49). Hän viittaa suppeampaan entiteettiin kuin kulttuuri, vaikka katsookin sillä olevan monia yhteisiä piirteitä kivikaudelle rajatun, selkeän kulttuurin kanssa. Jäkärän tyypin keramiikan ohella hän ottaa esille myös muita esineryhmiä: mm. Jäkärän kirveet, taltat, veitset jne. Tärkeä ryhmää luonnehtiva löytöpaikka näyttävät olevan Kolmhaaran paasiarkkuhaudat.

Jäkärän ryhmän keramiikan oli erottanut jo Äyräpää, joka kiinnitti sen omaleimaisuuteen huomiota 1910-luvulla (Europaeus 1916). Myöhemmin hän käsitteli sitä useissa julkaisuissaan (esim. Europaeus 1922; Äyräpää 1930) antamatta siitä kuitenkaan johdonmukaista kuvausta mahdollisena kulttuurina tai alakulttuurina. Pääasia oli keramiikan selvä paikallinen ja tyyllinen eroavuus sen kanssa synkronisista kampakeraamiikan tyyleistä I:2 ja II:1. Tässä havainnollistuu luokitteluun ja kulttuurin käsitteeseen liittyvä pääongelma: niiden kontekstiton soveltaminen. Tilanne voidaan kääntää havaitsijan komplisoimaksi kysymällä, miksi Jäkärän ryhmää ylipäänsä on edes syytä yrittää nähdä kulttuurina? Eikö ryhmä jo riitä?

Ari Siiriäisen väitöskirja *Studies Relating to Shore Displacement and Stone Age Chronology in Finland* (1974) avasi uuden näkökulman Suomen esihistorian tutkimukseen. Siiriäiselle kulttuurit jäivät lähinnä apukäsitteiksi, ja määritelmät hän otti kulloisessakin tapauksessa annettuina. Kulttuurit ja keramiikkaryhmät olivat Siiriäiselle tärkeitä vain rantapintojen määrittämisen apuvälineinä ja ajoitusten referensseinä. Varsinaisesti häntä kiinnostivat asuinpaikkojen sijainnit suhteessa vetäytyvään rantaan, minkä vuoksi hän näki menneisyyden jatkumona, ei varsinaisesti periodeittain vaihtuvina kulttuureina. Myös etniset ryhmät

jäivät Siiriäisen tutkimusotteessa niukalle huomiolle sekä väitöskirjassa että myöhemmin. Hänen kritiikkinsä kulttuurien rajauksia kohtaan koski ennen kaikkea niiden ajoituksia, ei niiden sisältöä tai etnistä luonnetta.

Hieman samoilla linjoilla on jatkanut myös Heikki Matiskainen. Artikkeliväitöskirjassaan *Studies on the Chronology, Material Culture and Subsistence Ecology of the Finnish Mesolithic, 10 000 – 6000 b.p.* (1989) hän jakaa Suomen mesoliittisen kivikauden Ancyclus- ja Litorina-vaiheisiin ja katsoo, että molemmat kuuluvat Suomusjärven kulttuuriin. Hän on kiinnostunut erityisesti Suomen varhaisimmasta asutuksesta ja asutus-jatkumosta. Kulttuurit tulevat käsittelyyn ainoastaan artikkelikokoelman viimeisessä, Askolan aluetta käsittelevässä artikkelissa – siinäkin annettuina entiteetteinä. Esille otettu yhteisö on ikään kuin ajaton, ympäristöön sopeutuva kokonaisuus, jota tarkastellaan talouden ja esinemuotojen lävitse.

Monimuotoinen rautakausi

Rautakauden tutkimus poikkesi monessa tapauksessa oleellisesti kivikauden suuntauksista. Tämä näkyy selkeästi Aarni Erä-Eskon väitöskirjassa *Germanic Animal Art of Salin's Style I in Finland* (1965). Vaikka aineistona on vain 54 solkea, tutkimus ei jää puutteelliseksi eikä niukaksi. Erä-Eskon tarkastelemat esineet on valmistettu 500-600-luvuilla jKr. Keski-Euroopassa alueilla, missä kristinusko oli vasta vähitellen vakiintumassa. Erä-Esko erottaa germaanisen eläinornamentiikan keskeisiä elementtejä, joille hän ehdottaa kuvaavia nimityksiä (esim. laihat ja lihavat perheet). Pohdinta etenee kuviomotiivien symbolimerkityksiin, joissa Erä-Esko näkee Raamatun vaikutuksen. Hän kirjoittaa esim. Pyhän Hengen puhalluksesta sekä symbolisista luvuista 3 (Pyhä Kolminaisuus), 12 (apostolit) ja 4 (evankeliumit). Skandinaviassa paikalliset

käsityöläismestarit ovat Erä-Eskon mukaan kopioineet kristillistä symboliikkaa sen merkityksiä varsinaisesti tuntematta.

Erä-Eskon väitöskirjan on katsottu (Kokkonen 1984: 161) edustavan strukturalistista tapaa lukea materiaalista kulttuuria ja nähdä symbolisten aiheiden takana olevia merkityksiä. Tekijä ei itse kuitenkaan eksplikoi työnsä teoreettista taustaa sen enempää johdanto-osassa kuin myöhemminkään. Käsittääkseen onkin todennäköistä, että hänen ajatuksensa syntyivät ilman yhteyttä teoreettiseen taustaan. Se, miksi varhaiset kristilliset symbolit saavuttivat Skandinavian ja jopa Suomen rannikon, on toki kiinnostavaa. Erä-Esko pitää mahdollisena hyvin varhaisen lähetystyön vaikutusta, vaikkakaan hän ei katso voivansa tällaista kiistattomasti osoittaa.

Unto Salon väitöskirja *Die Frühromische Zeit in Finnland* (1968) rakentuu sille ennako-oletukselle, että Suomen rannikovyöhykkeellä on erotettavissa varhainen roomalainen rautakausi. Salon tulkinta perustuu huolelliseen kohteiden ja löytöryhmien esittelyyn sekä niiden typologiseen periodisointiin. Salo katsoo, että varhaisen roomalaisen rautakauden materiaallinen kulttuuri perustuu Itämeren itärannikolta saapuneisiin kulttuurivaikutteisiin ja edustaa näin ollen alkuperäisväestöstä (*Urbefolkerung*) poikkeavaa kulttuurimuotoa (*neue Kultur*). Vaikutteet ovat Salon mukaan sekä esineiden vaihtoa että kolonisaatiota (Salo 1968:235-136, ks. Abb. 119). Ymmärtääkseni Salo erottaa kaksi erilaista kulttuuria, joista toinen edustaa alkuperäisväestöä – sen olemassaoloa hän ei siis kiistä – ja toinen eri suunnilta tulleita vaikutteita. Salo ei siis erota alueellisesti ja esinemuotojen perusteella tarkasti rajattavia kulttuureja siten kuin kivi- ja pronssikauden tutkijakollegat olivat tehneet.

Euran Luistarin laaja ja erittäin huolellisesti kaivettu kalmistomateriaali on jo tähän mennessä ollut monen tutkijan lähtökohta Suomen rautakauden yhteisöjen tulkinnassa. Hedelmällisenä ponnahdus-lautana on

empiirisen materiaalin lisäksi Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilanderin tulkinta viikinkiajan yhteisöstä. Väitöskirjassaan Lehtosalo-Hilander (1982) kuvailee haudat ja löytöaineiston erittäin perusteellisesti, mutta etenee ”puhtaasta” tulkinnasta pidemmällekkin paneutuen tarkastelemaan paikallispopulaation varallisuutta ja sosiaalisia suhteita. Lehtosalo-Hilanderin tapaa lähestyä kulttuureita / kulttuuria on hieman vaikea arvioida, koska Luistari-tutkimus painottuu nimenomaan pienen yhteisön analyysiin. Kuitenkin hän yleistää havaintonsa Luistarin yhteisöstä (*community*) heijastamaan myöhäisen rautakauden yhteiskuntaa (*society*) koko Suomen alueella (1982, 1-3 *passim*). Keskeinen vaikutelmani on se, että pääosassa on konkreettinen löytöaineisto, jonka erityispiirteisiin yhteisön ja kulttuurin luonteen tulkinta perustuu. Yhteisön rakenteesta tai sen tulkinnan teoreettisista lähtökohdista Lehtosalo-Hilander ei kirjoita. Kysymys kulttuurin näyttäytymisestä tutkijalle näyttää olevan suorastaan epärelevantti: kulttuuri on kirjoitettu esineisiin ja hautoihin. Se ei ole kokonaisuus, jonka luonnetta olisi tarpeen luonnehtia. Aineisto on tarjolla – kulttuuria tulkitkoot siis lukijat!

Kulttuurin määrittely ei nouse esille myöskään Jukka Luodon väitöskirjassa *Liedon Vanhanlinnan mäkilinna* (1984). Hänen työnsä rakenne seuraa suomalaisen arkeologian perinteistä traditiota eli pääosa siitä on aineiston ja löytöpaikan kuvailua. Loppuosassa käsitellään muinaislinnojen suhdetta niitä ympäröivään yhteiskuntaan. Luoto (1984:166-172) ilmaisee käsityksiään yhteisöistä, mutta kulttuureihin hän viittaa jo olemassa olevina kokonaisuuksia. Yhteisöjen luonne tulee kuitenkin vain niukasti esitetyksi, joten lukijan on vaikeaa tarttua kulttuuriin. Mäkilinnan funktio on Luodolle tärkeämpi kuin sen kulttuuri-konteksti.

Esihistorian vuosituhansista historiallista aikaa lähestyttäessä kulttuurin luonnehdinta valmiina käsitteenä näyttää tulevan arkeologiassa yhä epärelevantimmaksi. Jussi-

Pekka Taavitsaisen väitöskirjassa *Ancient Hillforts of Finland* (1990) on runsaasti monipuolista pohdintaa etnisistä ryhmistä, kyläyhteisöjen muodostumisesta sekä maakunta- ja heimotason kokonaisuuksista. Myöhäisen rautakauden ja keskiajan taitteeseen ajoittuvat yhteisöt muodostavat Taavitsaisen mukaan monitasoisia ja vain löyhästi järjestäytyneitä kokonaisuuksia. Niiden puristamiseen arkeologien omaksuman kulttuurikäsitteen alle ei ole tässä paikallaan.

Vääjäämättä eteen kuitenkin nousee kysymys, missä suhteessa Taavitsaisen oletamat yhteisöt ovat kulttuureihin. Taavitsainen käyttää Tallgrenin ajatusta kulttuurien multietnisyydestä sekä Fredrik Barthin (1956; 1969) näkemyksiä etnisten ryhmien luonteesta ja keskinäisistä suhteista. Barthin neljästä hyvin usein siteeratusta mallista Taavitsainen (1990:114-117) näyttää omaksuvan näkökulman, joka hänen mielestään sopii parhaiten kuvaamaan hämäläisen maanviljelysyhteisön ja toisaalta metsästyksellä ja kalastuksella eläneiden saamelaisten suhdetta. Merovinkiajalla yhteisöt käyttivät ekologisesti erilaisia alueita ja elivät symbioottisessa vuorovaikutuksessa, mutta viikinkiajalla rinnakkaiselo kehittyi kohti Barthin mallia, jossa painotetaan sotilaallista voimankäyttöä. Historialliselle ajalle tultaessa savolainen uudisasutus valtasi laajoja alueita ja saamelaisväestö ajautui yhä marginaalisemmille alueille. Tämä sopii parhaiten Barthin neljänteen malliin, jossa väistyminen nähdään heikomman etnisen ryhmän väistämättömänä kohtalona. Muuttuvat mallit vaikuttavat onnistuneelta tavalta kuvata yhteisöjen välisen kommunikaation muutosta.

Sirkku Pihlmanin näkökulma kulttuurikäsitteeseen on kiintoisa. Hänen väitöskirjansa *Kansainvaellus- ja merovinkiajan aseet Suomessa* kohdejako on 500-luku jKr., joten perinteinen skandinaavinen periodijako tulee tältä osin lähtökohtaisesti kyseenalaistetuksi. Pihlman pohtii kulttuurien määrittelyn ongelmaa mm. Maurice Blochin

käsitysten pohjalta.

Kulttuurin ongelmallisuus havainnollistuu antropologisten havaintojen kautta; käsite on kahtalainen riippuen siitä, onko kyseessä rituaalinen vai ei-rituaalinen järjestelmä: ”miten erilainen kuva voidaan saada antropologisissa tutkimuksissa yhteisöjen luokittelujärjestelmistä, jos toisaalta aineisto hankitaan rituaalisten tilanteiden yhteydessä tai toisaalta käytännöllisemmistä yhteyksistä. Antropologit eivät ole aina kiinnittäneet erityistä huomiota siihen, millaiseen kommunikaatioyhteyteen luokittelua koskeva aineisto liittyy. Siksi on voitu päätyä sellaiseen kuvaan, että esim. eläinten, kasvien, värien, ajan ja yhteiskunnan jäsenten luokittelu olisi voimakkaasti yhteiskunnallisesti määrättyvää ja kulttuurispesifistä.” (Pihlman 1990:20).

Pihlman kiinnittää huomiota arkeologisen typologian rakentamiseen liittyviin ongelmiin, sekä pohtii yhteisön rakentumista strukturaalioteorian kautta. Hän lähestyy monelta tasolta myös etnisen ryhmän määrittelyä ja ryhmäidentiteetin muodostumista. Määritellään etnisiä ryhmiä esineistön avulla arkeologit eivät useinkaan tule ajatelleeksi ovatko näin erotetut ryhmät etnisiä vai heijastavatko ne sittenkin jotain muuta. Kiinnostavaa on esim., että tutkiessaan antropologisesti heimorajoja Sudanissa ja Keniassa Hodder (1977:243) totesi, että miehiin liitettävien esineiden kautta oli muodostettavissa laajempia ”heimorajoja” kuin mikäli ”heimorajat” määriteltiin naisten esineiden kautta (Pihlman 1990:36-37).

Pihlmanin omasta kulttuurikäsitteestä tiivistyy paljon oleellista, kun hän kirjoittaa: ”Käsittääkseni on joka tapauksessa ajateltava, että voimakasta etnistä identifioitumista voi olla vain siellä, missä on mahdollisuutta suhteellisen vilkkaisiin paikallisryhmän ulkopuolisiin yhteyksiin, selvästi ”muihin”, ja yhteyksiin sellaisten paikallisryhmää laajempien ryhmien välillä, joiden kesken on yhteenkuuluvuudentunnetta, me-tunnetta” (Pihlman 1990:36). Hän näyttää asettuvan sosiaalisen vuorovaikutusteorian (*social*

interaction theory) kannalle ja pitää etnistä identiteettiä strategiana, jota voidaan tarkastella erilaisten yhteisön päällekkäisten erillisryhmien näkökulmista (suku, sosiaaliryhmä jne.).

Alueelliset kulttuurit ovat usein tarpeettoman laajoja käsitteitä paikallisten populaatioiden tutkimiseen. Kontaktien, vaikutteiden, niiden kronologian ja alueellisuuden määrittäminen kulttuurien kautta on osoittautunut keinotekoiseksi. Esimerkkinä tästä voidaan ottaa kansainvaellusajan ja merovinkiajan taitekohta. Joissakin tapauksissa on kätevää puhua laajoista kokonaisuuksista, toisissa puolestaan pienemmät, paikallisuutta korostavat kokonaisuudet ovat käyttö-kelpoisempia. On lisäksi tarvetta ottaa käyttöön vielä suppeampia kokonaisuuksia (esim. kylät).

Karjalainen kulttuuri on tietynlainen erikoisuus, joka on elänyt tutkimushistoriassa ja säilynyt käyttökäsitteenä edelleen. Niinpä myös Pirjo Uino ottaa väitöskirjassaan *Ancient Karelia* (1997) karjalaisen kulttuurin lähtökohdaksi, josta käsin luovutetun Karjalan rautakausi hahmotetaan. Itse karjalainen kulttuuri muodostuu Uinon mukaan kuitenkin vasta tarkasteluperiodin loppuvaiheessa, myöhäisellä rautakaudella viikinki- ja ristiretkiajalla. Kulttuuri määrittyy esineistön, alueellisen rajauksen ja kronologian mukaan. Uino luonnehtii: ”personal ornaments have traditionally had the role of expressing affiliation with an ethnic or regional group” (Uino 1997:165). Tämä lienee ainakin pinnallisesti edustava kuvaus hänen näkemyksestään arkeologisesta kulttuurista. Hän ottaa myös selvästi kantaa etnisten ryhmien olemassaoloon ja niiden merkityksellisyyteen. Lähtökohtana on materiaallinen kulttuuri, esineiden lisäksi myös kiinteät muinaisjännökset. Syvyyttä kuvaan tuovat historialliset lähteet, etnografinen aineisto, folklore, kielitieteen havainnot sekä lukuisat luonnontieteelliset analyysit. Uino nostaa esille mahdollisuuden määrittellä kulttuurien rajat selkeästi, mutta kulttuurin määräytymisen teoreettiseen

taustaan hän ei puutu.

Kulttuurien kohtalo vuosisadan jälkipuoliskon arkeologiassa

Edellä esitettyjen välähdysten pohjalta syntyvä nopea johtopäätös lienee, että arkeologijoukkomme on nähnyt kulttuurin nimenomaan esineellisenä, materiaalisena kulttuurina. Menneisyyttä on jaksotettu esineiden ja kiinteiden muinaisjännösten avulla ottamatta juurikaan huomioon muita vaihtoehtoja tarkastella kulttuuria. Varsinkin 1900-luvun alkupuolella valmistuneissa väitöskirjoissa kulttuuri oli käsitteenä olemassa, mutta se oli omaksuttu lähes huomaamatta, arkeologian opintojen aikana ja arkeologien välisessä keskustelussa. Kyseenalaistaminen tai pohdinta ei ollut tarpeellista.

Samankaltainen traditio jatkui 1950- ja 60-luvuilla. Käsitteiden käyttö oli kirjavaa, mutta kulttuurit olivat edelleen valmiina olemassa ja sellaisinaan tutkijoiden käytettävissä. Kulttuurikäsite alkoi vähitellen menettää asemaansa 1970-luvun alussa. Varsinkin kivikautta tutkivat arkeologit asettivat kysymyksensä usein siten, että käsitteen käyttäminen ei enää ollut tarpeellista. Myös rautakauden ja historiallisen ajan tutkijat tarvitsivat periodeja lähinnä kronologisina ja alueellisina apukäsitteinä. Tulkinnan apuvälineinä saattoivat olla käsitteet kulttuuri ja etninen ryhmä, mutta niiden käyttö oli kirjavaa. Kulttuurien monipuolisen määrittämisen sijaan oleellisempaa olivat pitkän aikavälin muutokset sekä ajoitusten täsmentäminen.

Viimeistään 1990-luvun lopulla on havaittavissa, että esihistorian tulkinta ei edellytä luokiteltuja kulttuureja. Ne saapuvat käytettäväksemme yksinkertaisina yleistyksinä jos niitä tarvitaan. Yleistyksiset eivät silti vastaa nykytutkimuksen vaatimuksia ainoalla mahdollisella tavalla.

Nykyisessäkin arkeologisessa kielenkäytössämme yleiskäsitteet kulttuuripiiri, kulttuuri, ryhmä, kausi, periodi, keramiikka

jne. ovat sitkeästi edelleen olemassa. Mesolitikumin tutkijat ovat tosin lähes hylänneet kulttuurit keskeisinä menneisyyttä hahmottavina struktuureina. Tämä on ymmärrettävää, sillä mesoliittista kivikautta Suomessa ei voida ongelmitta jakaa vaiheisiin, vaan kätevämpää on – ainakin toistaiseksi – käyttää siitä useita vuosituhansia kattavaa kokonaisnimikettä. Neoliittinen kivikausi sen sijaan jäsentyy yhä nimenomaan kulttuureiden kautta. Keramiikan perusteella tehdyt alueelliset ja kronologiset periodisoinnit liitetään eri tavoin populaatioihin. Käsitteellisellä ja teoreettisella tasolla keramiikkaryhmän, etnisen ryhmän tai populaation välisiä suhteita on kuitenkin käsitelty vain niukasti.

Pronssikausi on arkeologisessa kronologia-apparaatissa siirtymävaihetta alueellisten kulttuurien jäsenyyksestä selkeään periodijakoon. Rannikon osalta on käytännöllistä käyttää skandinaavisen periodijaon termejä kuten jo 1800- ja 1900-lukujen taitteesta lähtien on tehty. Sisämaassa varhaismetallikautta luonnehtivat kuitenkin keramiikkaryhmät, jotka pitkälle vastaavat neoliittisen kivikauden kulttuureja, mutta ovat niitä oleellisesti suppeampia ja hahmottomampia entiteettejä.

Rautakauden ja varhaishistorian tutkimuksessa kulttuuriin on käsitteenä suhtauduttu selvästi toisin kuin kivikauden tutkimuksessa. Pohjoismainen rautakauden kronologinen jako on melko yksiselitteinen. Vaikka periodijakoa on jonkin verran tarkennettu lähinnä ajoitusten osalta, myös se on pysytellyt lähes muuttumattomana. En kuitenkaan näe asiaa siten, että kulttuuri-ajattelusta olisi rautakauden tulkinnassa täysin luovuttu. Kulttuuri-termin sijaan käytössä on muita yleiskäsitteitä, esim. ryhmä, periodi, alue, populaatio. Näkökulmat ovat olleet myös monipuolisempia ja mielestäni mielenkiintoisempia kuin kivikauden tutkimuksissa. Näin lienee osittain siksi, että käytettävissä olevan aineiston ilme on monipuolisempi, mutta myös sen ansiosta, että uusia näkökulmia on aktiivisesti

etsitty. Rautakauden ja historiallisten vuosisatojen tutkijat ovat aktiivisesti mietineet myös käsitteitä ja sitä kuinka kulttuuria voidaan lähestyä eri teorioiden kautta. Myöhäisrautakauden ja keskiajan yhteisöjä voidaan määritellä myös historian-tutkimuksen tarjoamin välinein. Kun lähdeaineisto lisääntyy ja monipuolistuu, tutkijan mahdollisuudet aineiston alueelliseen, kronologiseen ja sosiaaliseen tulkintaan lisääntyvät. Toisaalta valinnanvaran kasvu saattaa sekoittaa tutkimus-tehtävän muotoilemista.

Oma kiintoisa piirteensä on, että pohjoisemmaksi siirryttäessä kulttuurien painotus menneisyyttä hahmottavana tekijänä vähenee. Lapissa keramiikka ei suo mahdollisuuksia paikallisten kulttuurien yksityiskohtaiseen erottamiseen varhaismetallikautta, joten esihistoria on paikallaan nähdä jatkumona, jossa aineistoa ja muinaisjäännöksiä on vaikea kytkeä selkeästi määriteltyihin periodeihin. Tutkimuksessa elävät rinnakkain tavoite hahmottaa laajoja kokonaisuuksia sekä pyrkimys puretua alueellisesti suppeisiin ilmiöihin. Joillekin tutkijoille paikalliset keramiikkaryhmät ovat keskeisiä, kun taas toiset painottavat mielellään esihistoriaa pitkänä jatkumona, jonka sisällä keramiikkaryhmien merkitys on kokonaisuuden kannalta vähäisempi.

Keskeinen ongelma kulttuurikäsitteen käytössä on ollut sen samaistaminen populaatioihin lähes kyseenalaistuksitta. Myöskään eri kulttuurit eivät ole keskenään rinnasteisia vaan nimenomaan erilaisia alueellisia, kronologisia ja määritelmällisiä entiteettejä. Käytännölliset syyt tai jopa vain tutkimushistoriallinen sattuma ovat voineet vaikuttaa siihen, että jokin kulttuuri (esim. Kiukaisten kulttuuri) on erotettu, määritetty ja säilynyt kielenkäytössämme.

Käsittääkseni menneisyys on sarja rinnakkaisia, peräkkäisiä ja ennen kaikkea eritasoisia kokonaisuuksia, joiden yleistäminen saman käsitteen alle ei ole sopuisuudessa itse menneisyyden kanssa. Myös materiaalisen kulttuurin eri osa-alueiden merkitykset ovat

ajan kuluessa muuttuneet. Monipuolisuus on etu, josta tutkija poimii valitsemiensa kriteerien kautta joitakin piirteitä, joiden varassa hän tulkintansa tekee. Mitä enemmän näkökulmia, sitä rikkaampi on menneisyyksin.

Lähteet

- Ailio, J. 1909: *Die Steinzeitliche Wohnplatzfunde in Finland* I-II. Helsinki.
- Barth, F. 1956: Ecological Relationships of Ethnic Groups in Swat, North Pakistan. *American Anthropologist* 58.
- Barth, F. 1969: Introduction. Ethnic Groups and Boundaries *The Social Organization of Culture Differences* (ed. By Frederik Barth), Scandinavian University Books, Bergen, Oslo, London.
- Carpelan, C. 1999: Käännekohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100-100 eKr. Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan (toim. Paul Fogelberg). *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153.
- Carpelan, C. 2004: Inarilaisten arkeologiset vaiheet. *Inari – Aanaar*. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään (toim. Veli-Pekka Lehtola).
- Clarke, D. L. 1968: *Analytical Archaeology*. Menthuen, London.
- Edgren, T. 1966: Jäkärälä-gruppen. En västfinsk kulturgrupp under yngre stenålder. *SMYA* 64.
- Edgren, T. 1999: Alkavan rautakauden kulttuurikuva Länsi-Suomessa. Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan (toim. Paul Fogelberg). *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 153.
- Europaeus, A. 1915: Förvärv till Statens Historiska Museum år 1913. Den förhistoriska avdelningen I, Stenåldern. *FM* 1915.
- Europaeus, A. 1916: Förvärv till Staten Historiska Museum år 1914, *FM* 1916.
- Europaeus, A. 1922: Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo socknar. *SMYA* XXXII.
- Erä-Esko, A. 1965: Germanic Animal Art of Salin's Style I in Finland. *SMYA* 63.
- Hackman, A. 1897: Die Bronzezeit Finnlands. *SMYA* XVII.
- Hackman, A. 1906: *Die ältere Eisenzeit in Finnland I. Die Finde aus den fünf ersten Jahrhunderten n. Chr.* Helsingfors, 1905.
- Hackman, A. 1917: Om Nylands kolonisation under järnåldern och andra därmed sammanhängande frågor. *Historisk Tidskrift för Finland*.
- Hodder, I. 1977: A Study in Ethnography in Western Kenya. *Archaeology and Anthropology: Areas of Mutual Interests, BAR Supplementary series* 19 (ed. M. Spriggs).
- Kivikoski, E. 1939: Eisenzeit im Auraflussgebiet. *SMYA* 43.
- Kivikoski, E. 1947 (osa I), 1951 (osa 2): *Die Eisenzeit Finnlands*. Bilderatlas und Text I-II. Porvoo, WSOY.
- Kivikoski, E. 1955: Hämeen rautakausi. *Hämeen historia* 1
- Kivikoski, E. 1961: Suomen esihistoria. *Suomen historia* I (ed. J. Jaakkola). Porvoo.
- Kivikoski, E. 1963: *Kvarnbacken*. Ein Gräberfeld der jüngeren Eisenzeit auf Åland.
- Kivikoski, E. 1973: *Die Eisenzeit Finnlands*. Bildwerk und Text. Finnische Altertumsgesellschaft.
- Kokkonen, J. 1984: On the prospects of structural and semiotic approaches in archaeology. *Suomen Antropologia* 4/1984.
- Kosmenko, M. G. 1993: *Arheologiëskie kul'tury perioda bronë – •eleznogo veka v Karelii*. Sankt-Peterburg.
- Kosmenko, M. G. 1996: Kul'tura s keramikoj "arktiëskogo" tipa. *Arheologija Karelii*. Petroëavodsk.
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 1982: Luistari I-III. *SMYA* 82:1-3.
- Luho, V. 1948: *Suomen kivikauden pääpiirteet*. Helsinki.
- Luho, V. 1956: Die Askola-Kultur. Die frühmesolitische Steinzeit in Finnland. *SMYA* 57.
- Luho, V. 1967: Die Suomusjärvi-Kultur. Die Mittel- und Spätmesolitische Zeit in Finnland. *SMYA* 66.
- Luoto, J. 1984: Liedon Vanhanlinnan mäkilinna. *SMYA* 87.
- Matiskainen, H. 1989: Studies on the Chronology, Material Culture and

- Subsistence Economy of the Finnish Mesolithic, 10 000 – 6000 b.p. *Iskos* 8.
- Meinander, C. F. 1954a: Die Kiukaiskultur. *SMYA* 53.
- Meinander, C. F. 1954b: Die Bronzezeit Finnlands. *SMYA* 54.
- Meinander, C. F. 1969: Dåvits. En essä om förromersk järnålder. *FM* 1969.
- Pihlman, S. 1990: Kansainvaellus- ja merovingiajan aseet Suomessa. Typologia, kronologia ja aseet ryhmästrategioissa. Deutsche Zusammenfassung: Völkerwanderungszeitliche und frühmeronwingerzeitliche Waffen in Finnland. *Iskos* 10.
- Pälsi, S. 1915: *Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa*. Helsinki.
- Pälsi, S. 1920: Ein steinzeitlicher Moorfund bei Korpilahti im Kirchspiel Antrea, Län Viborg. *SMYA* XXVIII:2.
- Ramsay, W. 1920: Litorinagränsen i sydliga Finland. *Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar*, Maj 1920. Stockholm.
- Salo, U. 1968: Die frühromische Zeit in Finnland. *SMYA* 67.
- Siiriäinen, A. 1974: Studies relating to shore displacement and Stone Age chronology in Finland. *Helsingin yliopiston arkeologian laitos: moniste* 10.
- Taavitsainen, J.-P. 1990: Ancient Hillforts of Finland. *SMYA* 94.
- Tallgren, A. M. 1937: The Arctic Bronze Age in Europe. *Eurasia Septentrionalis Antiqua* XI.
- Tallgren A. M. 1934: Oman itsensä kanssa painiskeleva muinaistiede. *Kalevalaseuran vuosikirja* 14, 200-211.
- Uino, P. 1997: Ancient Karelia. Archaeological studies. *SMYA* 104.
- Äyräpää, A. 1930: Die relative Chronologie der steinzeitlichen Keramik in Finnland I. *AA* I, 165-190. Die relative Chronologie der steinzeitlichen Keramik in Finnland II.
- Äyräpää, A. 1933: Über die Streitaxtkulturen in Russland. Studien über die Verbreitung neolithischer Elemente aus Mitteleuropa nach Osten. *ESA* VIII.
- Äyräpää, A. 1953: Kulturförhållandena i Finland före finnarnas invandring. *SMYA* LII:1, 77-98.